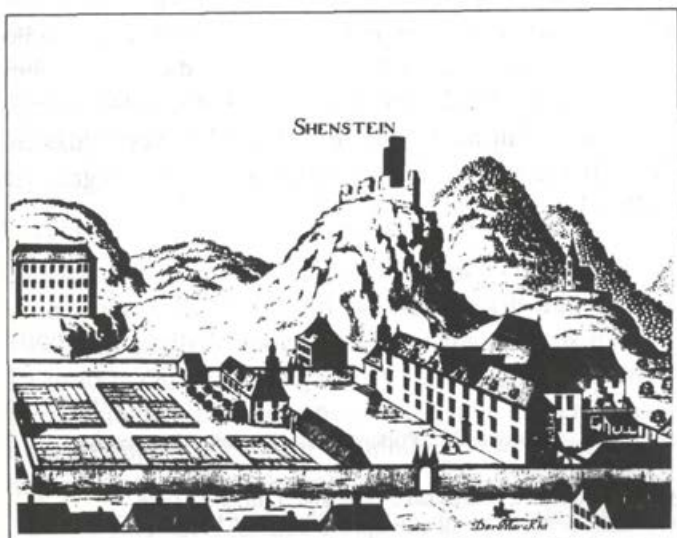

Tone Ravnikar

ŠOŠTANJSKI VITEZI ALI VITEZI IZ ŠOŠTANJA V 13. STOLETJU ?

Šoštanj okoli leta 1681

To razmišljanje je posvečeno vprašanju izvora vitezov Šoštanjskih, za katerega veljata dve razlagi. Prva išče njihove korenine v Šoštanju v Šaleški dolini, druga pa jih povezuje z zgodovino južne Koroške.

V srednjeveških listinah iz konca 12. in prve polovice 13. stoletja se pojavljajo vitezi, imenovani "de Schonenstein", "de Sconenstein", "de Sonenstein" ipd. Vsa starejša literatura jih je štela kot viteze iz Šoštanja. Tako pišeta npr. Franc in Milko Kos v gradivu za zgodovino

Slovencev, ki je izhajalo med 1902 in 1928/1/. Enako piše tudi Joseph v. Zahn v zbirki zgodovinskih virov za Štajersko/2/. Štajerski zgodovinar Ignac Orožen je v zgodovini Škalske dekanije ravno tako štel viteze šoštanjske za viteze iz Šoštanja/3/. Že Ivan Stopar pa je v pregledu štajerske grajske arhitekture postavil na tem mestu vprašaj/4/, čeprav mu ni sporno, da je razvalina najstarejšega šoštanjskega gradu iz 12. stoletja/5/. Zanimivo pa je, da v pregledu gradov na Štajerskem šteje brez zadržkov šoštanjske viteze med viteze, ki izvirajo iz šoštanjskega gradu.

V novejši literaturi o srednjem veku na Štajerskem so se pojavili dvomi o tem, da bi vitezi šoštanjski bili vitezi iz Šoštanja. Drugačno teorijo je postavil na primer Ernest Klebel v monografiji posvečeni zgodovini Lungaua/6/. V njej postavlja trditev, da vitezi šoštanjski izvirajo iz Koroške in da so neposredni nasledniki vitezev, imenovanih po reki Dravi. Nekoliko drugače trdi Pavle Blaznik, ki postavlja trditev, da vitezi šoštanjski izvirajo iz Lungaua/7/. Blaznik se pri tem sklicuje na delo Hansa Pircheggerja, in sicer na delo o spodnještajerskih gradovih, mestih in trgih/8/.

[1] Franc in Milko Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev 1-5*, Ljubljana 1902 - 1928; dalje kot: Kos, *Gradivo*. Za vprašanje Šoštanjskih vitezov primerjaj listine: Kos, *Gradivo* 4, št. 855, št. 909, Kos, *Gradivo* 5, št. 2, št. 4, št. 171, št. 212, št. 237, št. 237, št. 263, št. 265, št. 266, št. 269, št. 333, št. 547, št. 548, št. 571, št. 634, št. 647, št. 648, št. 744, št. 757, št. 814.

[2] Joseph v. Zahn, *Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark*, Graz 1875 - 1903. Dalje citirano UB I - III.

[3] Ignaz Orožen, *Das Bisthum und die Diözese Lavant, V. Theil, Das Dekanat Schallthal*, str. 414.

[4] Ivan Stopar, *Razvoj srednjeveške grajske arhitekture na Slovenskem Štajerskem*, Ljubljana 1977, str. 169.

[5] Prim.: Ivan Stopar, *Gradovi, graščine in dvorci na Slovenskem Štajerskem*, Ljubljana 1977, str. 169.

[6] Ivan Stopar, *Gradovi, graščine ...*, str. 504.

[7] Ernest Klebel, *Der Lungau*, Salzburg 1960.

[8] Pavle Blaznik, *Historična topografija slovenske Štajerske in jugoslovanskega dela Koroške do leta 1500*, 2 N - Ž, Maribor 1988, str. 409. Lungau je pokrajina med Koroško, Salzburško in Štajersko deželo.

Toda če pogledamo citirano delo, v njem Pirchegger ne pravi, da so šoštanjski vitezi salzburški ministeriali iz Lungaua, kot to povzema Blaznik, temveč le, da ne spadajo v Šoštanj, ker so salzburški ministeriali. Pravi da Salzburg nikoli ni imel svojih posesti v Šaleški dolini. Več o tem problemu Pirchegger v citiranem delu ne piše. O vprašanju šoštanjskih vitezov pa pove svojo tezo v tekstu o Lungauu/9/. V tem prispevku Pirchegger polemizira s teorijo Ernsta Klebla, ki jo v osnovi sprejme kot pravilno, vendar jo dopolni. Postavi trditev, da izhajajo vitezi šoštanjski iz Lungaua, da pa moremo grad Šoštanj iskati v Lavantinski dolini. Pri tem citira pregled koroških gradov, ki ga je sestavil Zacharias Kohla/10/. Vendar v tem pregledu gradu s takim imenom ne najdemo in tudi Pirchegger le zapiše, da lahko v Labodski dolini najdemo veliko število dvorcev in da bi eden od njih lahko bil Šoštanj/11/.

Ob koncu tega kratkega pregleda omenimo le še delo lokalnega zgodovinarja Franca Hribernika z naslovom Mesto Šoštanj/12/. V njem ne samo da prevzame teorijo o šoštanjskih vitezi kot o vitezi iz Šoštanja, temveč tudi natančno našteje vse listine, v katerih se ti vitezi omenjajo/13/.

V nadaljevanju bom poskusil podrobneje predstaviti vse našteje teorije, jih osvetliti z viri in morda poiskati možen odgovor na v naslovu zastavljeno vprašanje. Vitezi šoštanjski se prvič pojavijo v razvidu posesti šentpavelskega samostana, ki je nastal med leti 1193 in 1220 in kjer je

/9/ Hans Pirchegger, *Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Güten, Städte und Märkte*, München 1962, str. 203 ss.

/10/ Zacharias Kohla, *Kärntens Burgen, Schlösser und wehrhafte Stätten*, Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie, 38/1953.

/11/ H. Pirchegger, *Steierisch Lungau?*, str. 332.

/12/ Franc Hribernik, *Mesto Šoštanj, zgodovinski opis*, Celje 1932.

/13/ IDEM, str. 39 ss.

zapisano, da imata brata Eberhard in Herman "de Scho-nenst/ein/ kot šentpavelski fevd vas in novine v kraju, imenovanem "Gafrid"/14/. Drugič najdemo Eberharda Šoštanjskega omenjenega v listini, ki je bila spisana 5. julija 1199 v Brežah/15/. Zadnjič pa se v listinskem gradi-vu pojavi šoštanjski vitez Eberhard leta 1268 v listini, s katero je salzburški nadškof podelil samostanu v Kostan-jevici posestva v okolici Brežic/16/.

Šoštanjski se torej pojavijo na videz "od nikoder" ko-nec 12. stoletja in po letu 1268 enako kot so se pojavili tudi izginejo. Vendar se moramo na tem mestu spomniti teze Klebela, ki jo je postavil v že omenjenem delu Pirchegger in ki nam nakazuje možno rešitev šoštanj-skega izvora. Zato si moramo tudi mi pogledati, kaj nam lahko o tem problemu povedo sicer zelo skopi viri.

Ko Klebel in za njim Pirchegger opozorita na možno povezavo vitezov "iz Drave"/17/ in šoštanjskih vitezov, se opreta predvsem na očitno dejstvo, da vitezi "iz Dra-ve", ki se prvič omenjajo v listini nastali med leti 1105 in 1126/18/, dobesedno izginejo v istem času, ko se pojavi-jo Šoštanjski.

V omenjeni listini nastopajo kot priče "Willehalm de Tra et duo filii eius Walchun et Herman" grofu Bernar-du Spanheimskemu in njegovi soprogi Kunigundi, ki podelita samostanu v Šentpavlu nekaj posesti v okolici Velikovca. Ta isti Wilhelm se kot priča ponovno pojavi v podelitveni listini koroškega vojvode Henrika IV. Span-

[14/ Kos IV., št. 855, str. 430.

[15/ Kos IV., št. 909, str. 461.

[16/ Urkundenbuch des Herzogtums Steiermark IV. 1260 - 1275, uredila H. Appelt in G. Pferschy, Dunaj 1975, št. 286.

[17/ Vitezi "iz Drave" naj bi bivali na tako imenovanem Dravskem dvoru, ki je ležal v bližini Tinj na Koroškem, JZ od Velikovca. Ta se pod imenom "Drahof" ipd. pojavi večkrat v listinah druge polovice 12. stoletja.

[18/ F. Kos, Gradivo IV., št. 11, str. 6.

heima šentpavelskemu samostanu. Poleg že omenjenih sinov Walhuna in Hermana pa najdemo še tretjega, Eberharda, ki prvič nastopi skupaj z bratom Hermanom leta 1147/19/. Tudi ta listina govori o volilu Bernarda Spanheima nekaterih posesti šentpavelskemu samostanu. Herman pa se samostojno pojavi kot priča v listini iz leta 1144, kot ministerial Engelberta Spanheima. Tudi v listini, spisani med leti 1147 in 1164/20/, se Eberhard omenja v zvezi z listino Engelberta Spanheima, mejnega grofa Istre. Očitno je, da so bili plemenitniki "iz Drave" v tem času spanheimski ministeriali. Spanheimi so ravno v tem času izkoristili investiturni boj med papežem in cesarjem ter se povzpeli do svoje največje moči. Postali so koroški vojvode, bili istrski mejni grofje in se sorodstveno povezali z mnogimi pomembnimi rodbinami. Vitezi "iz Drave" se od druge polovice 12. stoletja dalje pojavljajo v listinah salzburškega nadškofa. Tako v listini iz leta 1151/21/, 1156/22/, v listini zapisani med leti 1163 in 1166/23/ in še nekaterih. Toda zapisati moramo, da gospodje "iz Drave" niso bili salzburški ministeriali. To nam dokazuje listina iz leta 1161/24/, kjer se v daritveni listini salzburškega ministeriala Sigfrida omenja kot priča tudi "Eberhardus de Trahe liber homo", torej svobodnik. Tudi v listinah iz let 1162/25/ in 1164/26/ se Eberhard navaja med svobodnimi vitezi. Da Eberhard ni bil salzburški ministerial, nam govori tudi listina iz leta 1189/27/, kjer je naštetih več prič. Eberhard "de Tra" je sku-

/19/ Kos, *Gradivo IV.*, št. 237, str. 132.

/20/ Kos, *Gradivo IV.*, št. 249, str. 129.

/21/ Kos, *Gradivo IV.*, št. 291, str. 159.

/22/ Kos, *Gradivo IV.*, št. 363, str. 186.

/23/ Kos, *Gradivo IV.*, št. 466, str. 235.

/24/ Kos, *Gradivo IV.*, št. 440, str. 223.

/25/ Kos, *Gradivo IV.*, št. 444, str. 225.

/26/ Kos, *Gradivo IV.*, št. 471, str. 238. Listina je sicer nastala med leti 1196 in 1200, toda spisana je bila po originalni predlogi in ni razloga, da bi dvomili o pristnosti podatkov v njej.

paj z Bertoldom Šaleškim omenjen med svobodniki skupaj z vovbrškim grofom Ulrikom, medtem ko so salzburški ministeriali naštetí posebej. Kaže torej, da so Spanheimi iz razloga, ki nam ga viri ne razkrivajo, osvobodili ministerialskih obveznosti viteze, imenovane po Dravi, in da ti do konca 12. stoletja nastopajo kot svobodniki.

Po letu 1192/28/ pa gospodje "iz Drave" izginejo, oziroma v listini iz leta 1210/29/ izvemo, da je "Otto de Trehe" sin Hermana "de Schoenstaine", torej Hermana Šoštanjskega/30/. Tako smo prišli do povezave med šoštanjskimi in vitezi "iz Drave". Da so šoštanjski neposredni nasledniki vitezov "iz Drave" govori tudi dejstvo na katerega je opozoril že H. Pirchegger v omenjenem delu/31/, namreč da so oboji imeli svoja posestva v Lungauu. Tik pred letom 1167 je namreč Eberhard de Thrae podelil v navzočnosti krškega škofa Romana I. Salzburški nadškofiji neko posestvo v Tamswegu /32/. Leta 1213 pa se brata Peregrin in Herman Šoštanjska, skupaj s Friderikom "Lungavskim", omenjata kot pričí med vitezi iz Lungaua. To posest je postavil Klebel v zvezo s posestviijo Ptujskih v Lungauu. Klebel trdi, da so Ptujski prišli do svoje posesti v Lungauu tako, da naj bi bila Benedikta/33/, žena Friderika (I.?) II./34/, sestra Eberharda de Thrae, ki je /kot smo zgoraj videli/ del svojih posesti v Lungauu leta 1167 podelil salzburški

/27/ Kos, *Gradivo IV.*, št. 760, str. 382.

/28/ Kos, *Gradivo IV.*, št. 807, str. 401.

/29/ Kos, *Gradivo V.*, št. 171, str. 93.

/30/ Domnevati smemo, da je omenjeni Oto identičen z Otom "de Schenstein" iz leta 1217 /UB II, št. 149, str. 222/.

/31/ H. Pirchegger, *Steirisch Lungau?*, str. 330 ss.

/32/ Kos, *Gradivo IV.*, št. 487, str. 246. Tamsweg je kraj v Lungau.

/33/ prim.: Kos, *Gradivo IV.*, št. 613, str. 312; "...nobilis femina, ...uxor quondam F. de Bettowe..."

/34/ Prim.: H. Pirchegger, *Steirisch Lungau?*, str. 328.

cerkvi. Za razliko od Klebla pa zagovarja H. Pirchegger teorijo, da je bila Benedikta sestra ali hči Otta iz Machlanda, ki je imel svojo posest pri St. Mihaelu in Lebensteinu v Lungauu/35/. Ne glede na to, ali je bila Benedikta iz rodu vitezov "iz Drave" ali iz rodu plemenitih iz Machlanda, je za nas najpomembnejše dejstvo, da so imeli tako vitezi "iz Drave" kot vitezi Šoštanjski svoja posestva v Lungauu in da so brez dvoma njihovi nasledniki na teh posestvih gospodje Ptujski. To, poleg že naštetega dokazuje tudi dejstvo, da je takoj po izumrtju Šoštanjskih poskusil prevzeti to/?/ ptujsko posest v Lungavu salzburški nadškof/36/. Očitno je, da izhaja povezava med šoštanjskimi in ptujskimi tudi preko posestev v Lungauu. Verjetno so ta dejstva prepričala Pavla Blaznika, da je zapisal, da so šoštanjski salzburški ministeriali iz Lungaua/37/. Vendar nič drugega, kot posestva v okolici Tamswega, ne govori v prid tezi, da bi šoštanjski izhajali iz Lungaua.

Nasprotno. Šoštanjski se pojavljajo skoraj izključno v listinah, ki so povezane s posestvi v Junski pokrajini na Koroškem. Če bi sprejeli tezo Klebla, da izhajajo vitez šoštanjski neposredno iz rodu dravskih svobodnikov, pa bi sploh morali njihov izvor iskati v okolici Tinj na Koroškem/38/. Poleg dejstev, ki govorijo v prid tej tezi, si pogledajmo še nekatera druga dejstva. Eberhard iz Drave je med pričami navajan kot "liber homo", torej kot svobodnik, ki ni bil salzburški ministerial. In tudi zadnji, Oto

[35] Prim.: H. Pirchegger, *Die Herren von Pettau*, *Zeitschrift des Historischen Vereines von Steiermark* 42/1951, str. 5 ss in H. Pirchegger, *Steirisch Lungau?*, str. 328 s.

[36] H. Pirchegger, *Steirisch Lungau?*, str. 332.

[37] Pavle Blaznik, *Historična topografija slovenske Štajerske in jugoslovanskega dela Koroške do leta 1500*, 2. del, Maribor 1988, str. 409.

[38] V okolici Tinj moremo iskati tako imenovani Dravski dvor, na katerem naj bi vitezi "iz Drave" prebivali. Za lokacijo glej: Kos, *Gradivo IV*, str. 512.

iz Drave - sin Hermana Šoštanjskega, se leta 1217 omenja med stubenberškimi vitezi/39/ ter ne kot salzburški ministerial. Drugače pa je s šoštanjskimi, ki se pojavljajo skoraj izključno v salzburških listinah. Zanimivo pa je, da v listini, napisani okoli leta 1236 in nastali ob poroki Henrika Pfangowerja - bamberskega maršala in neimеноvane hčere Hermana Šoštanjskega, imenuje bamberski škof Hermana kot svojega fevdnika (fidelis)/40/. Po drugi strani pa pojavljanje Eberharda Šoštanjskega v salzburških listinah govori o nedvomni podrejenosti šoštanjskih Salzburgu. Vidimo, da lahko govorimo o kar trojnem ministerialstvu Šoštanjskih. Herman je ministerial bamberskega škofa, Oto ministerial Stubenberškega grofa/41/, Eberhard pa salzburški ministerial. Za vse tri velike fevdalne posestnike pa seveda velja ista ugotovitev, da niso imeli svojih posesti v Šaleški dolini.

V poštrev moramo vzeti še eno dejstvo, ki smo ga že omenili. To je očitna povezanost vitezov Šoštanjskih z rodbino Ptujskih. Listin, v katerih se pojavljajo šoštanjski vitezi, naštejemo petiindvajset. V kar štirinajstih pa se pojavljajo Šoštanjski skupaj s Friderikom Ptujskim ali z njegovim bratom Otom Kunšperškim. Naslednje kar moremo takoj opaziti je, da so Šoštanjski vedno zapisa-

[39/ Zah, UB II., št. 149, str. 222. Zakn locira Ota "von Schensteine" v bližino Mittersil-la pri Salzburgu, toda tam ni kraja s tem imenom, temveč le Schönbach in Schlossberg in zaradi tega tudi Pirchegger (Steirisch Lungau?, str. 331) povezuje Ota Šoštanjskega z Otom "iz Drave".

[40/ Kos, Gradivo IV., št. 533, str. 263; Bamberski škof je bil najvažnejši zemljiški gospod v zahodni Koroški. Središče njegove posesti je bil Beljak.

[41/ Tudi Ota Šoštanjskega bi se morda dalo povezati s Ptujskimi, saj so bili ti in Stubenberški med seboj tudi sorodstveno povezani in so Stubenberški ena od družin, ki je dedovala ogromno ptujsko posest po smrti zadnjega moškega potomca ptujskih 6. januarja 1438. Stubenberški so med ostalim podedovali posesti: Hekenberg, Vurberg, Kapele, Majd-burg, Laporje. Pohorski dvor... Seveda za takšno povezavo, kot za katero koli drugo razla-go, manjka listinsko gradivo, predvsem pa je zelo nesigurna povezava podatkov iz začetka 15. stoletja s podatki iz 13. stoletja. Vendar pa zapišimo, da sta v 13. stoletju Friderik Ptujski in Wulfing Stubenberški v listinah nastopala skupaj in to zapisana eden za drugim.

ni v listini takoj za Ptujskimi in da lahko torej upravičeno domnevamo, da imamo v tem primeru opraviti z dvojnim ministerialnim odnosom, ptujski so salzburški ministeriali, šoštanjski pa so ministeriali Ptujskih. S tem pa smo se približali tudi Šaleški dolini. Glavni argument vseh, da šoštanjski vitezi ne izhajajo iz Šaleške doline, je bil, da so bili le ti salzburški ministeriali in da Salzburg nikoli ni imel svojih posesti ne v Šaleški dolini ne širše - v Savinjski dolini. Svoja posestva pa so v Šaleški dolini imeli gospodje Ptujski. Zapišemo lahko celo, da je bil ravno konec 12. in v 13. stoletju v rokah Ptujskih velik del Šaleške doline/42/. Ptujski, oziroma njihovi sorodniki Kunšperški, so bili lastniki naslednjih posesti: Velenja, Kacenštajna in posesti v okolici današnjega Šmartnega ob Paki.

Za posestvo Šoštanj pa velja splošno prepričanje, da je bilo od samega začetka v lasti rodbine Vovbrških/43/. Poglejmo si, kaj nam o tem govorijo viri. Da je Šoštanj Vovbrška posest zvemo prvič v listini zapisani leta 1311/44/. Zaradi njenega pomena jo bom tukaj navedel v nekoliko daljšem izvlečku/45/:

V tej listini zvemo, da sta Friderik in Adelajda Vovbrška podelila gornjegrajskemu samostanu iz svojega šoštanjskega urbarja posesti: v Zavodnjah, na Kožlu, v Ložnici, Pesju, v Selu, v Brezovi (pri Škalah), Družmirju, v bližini Forhteneka (kmetija Stanovšek) in en mlin v Prelogah. Listino so podpisali Ulrik Žovneški, Eberhat iz Vrbovca, Ulrik "der Sefner", Rudolf in Ortolf iz Celja, Dipolt

/42/ Primerjaj tudi tekst: T. Ravnikar, *Velenjski meščani v 13. stoletju?* v tem zborniku.

/43/ Primerjaj na primer: H. Pirchegger, *Die Untersteiermark...*, str. 203.

/44/ Original hranijo v Škofijskem arhivu Ljubljana.; regesto je objavila: A. Redik, *Regesten des Herzogtums Steiermark, I. Band 1308 - 1319*, Graz 1976, št. 305; regesta listine iz 24. avgusta 1311.

/45/ Regesta je povzeta po RHST, št. 305.

/46/ Glej: T. Ravnikar, *Velenjski meščani v 13. stoletju?* v pričujočem zborniku.

Kacenštajnski, "Pfeffel" in Gunther Hekenberški (Velenjski /46/.

Že v listini, zapisani leta 1309/47/, beremo, da so vovbrški grofje podelili gornjegrajskemu samostanu štiri hube v Prelski, tri v Ponikvi, tri v Brezovi, tri v Selu, eno v Družmirju in dve v Pesju. Z gotovostjo lahko torej trdimo, da so bili Vovbržani lastniki šoštanjske posesti v začetku 14. stoletja, za starejše obdobje, ki nas zanima, pa nimamo o tem nobenih podatkov. Podatki za 14. stoletje vendarle ne morejo biti odločilnega pomena pri ustvarjanju slike fevdne posesti Šaleške doline konec 12. in v prvi polovici 13. stoletja/48/. Zato si pogledjmo, kdaj in kako so prišli Vovbržani do svojih posesti v Šaleški dolini.

Vovbržani so prišli do svojih posesti v Šaleški dolini kot odvetniki samostana v Gornjem Gradu in kot odvetniki krškega škofa. Krška škofija je imela svoje posesti na vzhodu doline. Krški sta bili gospoščini Ekenštajn in Šalek. Za Ekenštajn vemo/49/, da je bila krški odvetnik te posesti prvotno rodbina imenovana po Kraigu/50/, in da so ga od njih kupili Vovbržani 8. marca 1282/51/. Posest Šaleka pa je bila do približno 1264. leta samostojna. Tega leta namreč Edelof Šaleški še povsem samostojno nastopa v sporu glede jurisdikcije nad cerkvijo Sv. Martina pri Šaleku. 3. oktobra leta 1287 pa

/47/ RHST, št. 63, listina spisana 22. februarja 1309 v Braslovčah.

/48/ Hans Pirchegger trdi v: *Landesfürst und Adel in Steiermark, Forschungen zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Steiermark XII. Band*, Graz 1951, str. 157, da so bili Vovbrški s Štajersko povezani že v 12. stoletju preko svojih posesti v Celju in Šoštanj, vendar za Šoštanj ne navaja nobenih novih podatkov in zato tudi to delo ne spreminja naših trditev.

/49/ Prim.: T. Ravnikar, *Velenjski meščani v 13. stoletju?* v pričajučem zborniku.

/50/ Kraig je vas severno od Šent Vida na Koroškem.

/51/ *Monumenta historica ducatus Carinthie V*, uredil Hermann Wiessner, št. 510, str. 324/325.

/52/ MDC VI., št. 61, str. 41.

Sigfrid Šaleški obljubi svojemu gospodu - krškemu škofu, da svoje hiše ne bo prodal brez škofove vednosti/52/. Kaže torej, da so Šaleški v drugi polovici 13. stoletja toliko obubožali, da so med leti 1264 in 1287 priznali krškega škofa kot svojega fevdnega gospoda/53/.

Nekoliko drugače je z družino Turnskih, po kateri je dobil svoje ime grad v Škalah (Hrastovcu). Prvič jih najdemo omenjene v listinskem gradivu že leta 1207/54/, vendar je ta omemba nekoliko nesigurna/55/. Zanesljivi podatki o škalskih Turnih pa so od leta 1251/56/ dalje. Zanimivo je, da se med leti 1251 in 1257 Engelbert Gundaker in Oto Turnski nahajajo v spremstvu Kunšperških/57/, ki so bili lastniki gradu Velenje, in kot smo zgoraj že zapisali, bližnji sorodniki Ptujskih. Kaže, da turnske ne moremo šteti med Kunšperške vazale, saj jih najdemo istočasno tudi v listinah žvoneških gospodov. Domnevati smemo, da so ohranili do leta 1296 relativno samostojnost. O tem nam pričajo tudi naslednji podatki: Do leta 1288 so imeli Turnski odvetniške pravice nad škalsko cerkvijo, ki je leta 1261 prešla pod gornjegrajski samostan. Turnski se seveda odvetniškim pravicam ne bi kar tako odpovedali. V to jih je prisilil dogovor med njimi, gornjegrajskim samostanom in vovbrškimi grofi, ki so bili od leta 1286 dalje gornjegrajski odvetniki/58/. Gundaker in Hertnid Turnska sta se odpovedala odvetniški pravici nad cerkvijo v korist samostana, in sicer kot povračilo za škodo, ki so jo Turnski povzročili samo-

/53/ Pred tem časom se Bertold in Ditrik Šaleška označujeta v virih kot svobodnika /*liber*/, po letu 1287 pa te označbe ne najdemo več, kar je še en dokaz o vazalni podreditvi šaleških.

/54/ Kos, *Gradivo V.*, št. 122, str. 71, Zahn, *UB. II*, št. 87, str. 134. V tej listini Leopold VI., vojvoda avstrijski in štajerski, označi Rihera Turnskega kot "*nostro uiro cesserunt*".

/55/ Prim.: Blaznik, *Topografija ...2*, str. 446.

/56/ Zahn, *UB III.*, št. 97; listina, spisana 6. avgusta na Bizeljskem.

/57/ Prim. npr.: *UB III.*, št. 240.

/58/ Listino je objavil I. Orožen, *Das Dekanat Schallthal*, str. 11 ss.

/59/ I. Orožen, *Das Dekanat Schallthal*, str. 12 ss.

stanu. Leta 1291/59/ je to potrdil tudi Engelšalk, sin Gundakerja Turnskega, in se s tem oddolžil opatu Otonu za denarno pomoč. Kaže, da je prišlo do velike katastrofe, ki je prizadela Turnske in njihov grad. Za grad izvedemo, da je bil v neki bitki zavzet in opljen in da se je vitez znašel v hudi stiski in brez živeža. Stiska, v kateri so se očitno znašli Turnski, je privedla do tega, da sta 1296. leta Gundaker in njegova žena Doroteja predala grofom Vovbrškim svojo polovico gradu skupaj s 14 hribi, ki so bile delno njun, delno pa oglejski in vovbrški zajem. Kmalu so grofje prišli tudi do druge polovice gradu, ki je leta 1322 cel prešel v last Žovneških. Še do leta 1358 pa so se Turnski šteli za osebno svobodne./60/ Toda tokrat ne bomo podrobneje nadaljevali z zgodovino Turnskih.

Tisto, kar je za nas pomembno, je dejstvo, da so Vovbržani kot gornjegrajski odvetniki lahko posegli v zgodovino Šaleške doline šele po letu 1286 in da so, kot smo videli v primeru Turna do posesti prišli šele konec 13. stoletja. Za Šoštanj lahko zapišemo, da sta okvirni letnici, med katerima se je ta prenos lahko zgodil, leto 1286, ko postanejo Vovbržani odvetniki gornjegrajskega samostana, in leto 1309, ko prvič zvemo, da je posest Šoštanja v rokah Vovbržanov/61/. Da so Vovbržani prišli do svojih posesti v Šaleški dolini konec 13. in v začetku 14. stoletja dokazuje tudi podatek, da so Vovbržani leta

/60/ H. Pirchegger, *Die Untersteiermark ...*, str. 206; I. Stopar, *Gradovi, graščine ...*, str. 540; I. Orožen, *Das Dekanat Schallthal*, str. 64.

/61/ Ob tem je potrebno opozoriti še na eno nerešeno vprašanje. Leta 1318, bi naj namreč Vovbržani prodali posest Šoštanj skupaj z vasjo Družnirje lavantinskemu škofu (RHSt, št. 980, str. 260). Če se je ta prodaja res zgodila, moramo predpostaviti, da so Vovbržani Šoštanj kupili kasneje nazaj, saj je po njihovem izumrtju leta 1322 Šoštanj kot dediščina po njih prešel v roke Žovneških, kasnejših Celjskih. /Primerjaj tudi: Muchar, *Geschichte der Steiermark VI*, Graz 1859, str. 209 in Orožen, *Das Dekanat Schallthal*, str. 414/.

/62/ MDC VIII., št. 545, str. 161, listina datirana z 27. julijem 1320. Še 1248 se je Herman Kacenštajnski označil kot "ex antiquo" fevdnik Ptujskih, leta 1305 pa je Hartnid Ptujski Diepolu Katzenštajnskemu za njegovo verno službo potrdil volilo pri cerkvi v Škalah.

1320 v neki listini imenovali Diepolda Kacenštajnskega kot svojega fevdnika "unser diener" in so se tudi na tej posesti srečali z interesi gospodov Ptujskih/62/. Enako se je torej zgodilo tudi s krškimi posestmi. Tako povsem odpade glavni razlog za nelociranje šoštanjskih vitezov v Šoštanj v Šaleški dolini.

Kaže, da imamo v primeru vitezov šoštanjskih opravka z razdelitvijo držine v dve (tri?) veji(e). Herman in njegov sin Oto (?) sta bila ministeriala bamberskega škofa. Pri Otu "von Schensteine", stubenberškem vitez, ostaja ne glede na zgoraj povedano še vedno povsem odprto vprašanje, ali govorimo obakrat o istem vitez. Eberhard Šoštanjski (Hermanov brat) pa je Ptujski ministerial. Verjetna je seveda teza, da so bili Šoštanjski in Ptujski tudi sorodstveno (po ženski strani) povezani in da lahko tako razložimo nekatere očitne primere dedovanja. Vendar ne glede na pravilnost te teze lahko za trdno ugotovimo, da so bili Šoštanjski Ptujskim podrejeni in da lahko preko tega odnosa razlagamo pojavljanje Šoštanjskih v Salzburških listinah.

Ker smo zanikali možnost, da bi Vovbrški grofje imeli svoje posesti v Šaleški dolini že v prvi polovici 13. stoletja (da pa so nasprotno tu imeli svoja velika posestva gospodje Ptujski/, lahko povsem verjetno in upravičeno štejemo Šoštanjske viteze, da so vitezi iz Šoštanja v Šaleški dolini in da je povsem nepotrebno iskati lokacijo Šoštanja na Koroškem.

To dokazuje tudi dejstvo, da najdemo v Šoštanju kar dva ohranjena objekta, ki jih lahko datiramo v 12. ali 13. stoletje. To je razvalina starega šoštanjskega gradu, ki jo Ivan Stopar datira okvirno v 12. stoletje/63/, in trška

/63/ Ivan Stopar, *Gradovi, graščine ..., str. 505.*

/64/ Marijan Zadnikar, *Romanika, Ljubljana 1982, str. 327.*

cerkev sv. Mohorja in Fortunata, za katero je Marijan Zadnikar zapisal, da je prvotno brez dvoma funkcionirala kot grajska kapela in da jo je mogoče datirati vsaj v 13. stoletje/64/.

Teza Klebla in Pircheggerja pa je izredno pomembna, saj nedvomno kaže na veliko povezanost Šaleške doline s Koroško še vse do konca 13. stoletja. Ugotovimo lahko, da je bila Šaleška dolina do konca 13. stoletja bolj povezana s Koroško/65/ kot s štajerskimi pokrajinami. Tudi za Ptujске gospode smemo domnevati, da so v Šaleško dolino prišli preko svojih koroških posesti pri gradu Kamen v Lavantinski dolini. Hans Pirchegger postavlja celo možno tezo, da gospodje, imenovani po Ptuj, izhajajo iz Lavantinske doline. Ne da bi na tem mestu podrobneje pojasnjevali to vprašanje lahko zapišemo, da šele izumrtje Vovbrških grofov leta 1322 pomeni ločnico, ko se Šaleška dolina, prej navezana na Koroško, začne prištevati za del Štajerske. Takrat namreč njihove posesti podedujejo vitezi Žovneški, poznejši grofje Celjski.

/65/ Za to trditev primerjaj listine, v katerih se v 12. in prvi polovici 13. stoletja pojavljajo vitezi iz Šaleške doline. Listine so objavljene npr. v Kos, *Gradivo IV. in V.* Večina jih je tako ali drugače povezana z zgodovino južne Koroške.